Nacionalna strokovna konferenca Kam po krizi

19. marec 2010

v veliki dvorani Državnega zbora RS

MEDSEBOJNA DELITEV DOBRIN

ključni princip novih družbeno-ekonomskih odnosov

Rok Kralj

Kamnik, marec 2010

Kazalo

Predgovor 3

MEDSEBOJNA DELITEV NA GLOBALNI RAVNI 4

Agencija OZN za medsebojno delitev dobrin 5
Skupne dobrine človeštva – nova kategorija lastnine 5
1. Globalni sklad skupnih dobrin 7
UNCU – nova obračunska denarna enota 8
Primer menjave po načelu 'dobrina za dobrino' 9
2. Oblikovanje in upravljanje intervencijskih skladov 13
3. Določanje priporočljivega obsega izrabe skupnih dobrin 14

MEDSEBOJNA DELITEV NA DRŽAVNI RAVNI 15

1. Spremljanje stanja skupnih dobrin v državi 16
2. Podeljevanje pravice do uporabe skupnih dobrin 16
3. Koordinacija medsebojne delitve skupnih dobrin 16

DRUGE OBLIKE MEDSEBOJNE DELITVE 17

Demokratično podjetje 18
Dobrodelno delničarstvo 21
Bruto nacionalna sreča 21
Univerzalni temeljni dohodek 23
Kooperative – alternativne družbene skupnosti 24

Povzetek 26

Viri 26

Predgovor

V času, ki ga hkrati pretresajo okoljska, ekonomska in družbena kriza, k reševanju le-teh ne smemo pristopati ločeno. Če bomo reševali samo ekonomsko krizo – čemur smo priča danes – nam bosta »iz rok« ušli tako okoljska kot družbena kriza. Če bomo reševali samo okoljsko krizo, bodo zaman prav vsi napori in ukrepi, saj se ljudje v propadajoči ekonomiji in posledični družbeni stiski pri »reševanju svoje kože« ne bodo ozirali na okolje. Skratka, brez celovitega pristopa na ekonomskem, okoljskem in družbenem področju, so vsa naša prizadevanja za izhod iz krize zaman.

A kako v svetu tako različnih ekonomskih in političnih prepričanj doseči resnične spremembe? Te so možne le, če bomo prepoznali skupni cilj. Iz zgodovine vemo, da je resničen korak naprej možen le takrat, kadar težimo k skupnemu cilju. Zagotoviti blaginjo vseh ljudi, ne samo nekaterih in hkrati ohranjati občutljivo okoljsko ravnovesje, je takšen cilj, ki lahko mobilizira naše skupne sile.

Blaginja je neločljivo povezana z dobrinami kot so voda, hrana, energija, stanovanja; zdravstveno varstvo in izobraževanje. Te in še nekatere druge dobrine, ki so ključnega pomena za zadovoljevanje osnovnih človekovih potreb ter so pomembne za trajnostni razvoj planeta, pa nikakor ne smemo prepustiti prostemu delovanju tržnih sil.

Tržne sile vedno delujejo po načelih sebičnosti, pohlepa in tekmovanja oziroma konkurenčnosti, zaradi česar imamo danes tako nepravično porazdelitev dobrin in njihovo tako nezmerno rabo – iz česar izhajajo tako ekonomska, družbena kot tudi okoljska kriza. V polni meri prepustiti distribucijo dobrin tržnim silam, kar danes dopuščamo, je destruktivno tako do ljudi kot do okolja.

Namesto konkurenčnega boja za dobrine, ki ga narekujejo tržne sile in ki povzroča toliko gorja – revščine, lakote in okoljskih problemov, moramo do ključnih dobrin pristopati drugače. Medsebojna delitev dobrin je ključni princip tega novega pristopa in ključ za rešitev obsežne krize. Kajti, medsebojna delitev dobrin omogoča zadovoljevanje osnovnih potreb vseh ljudi, s čimer se zmanjšajo družbene napetosti in pritisk na naravno okolje. Vendar, kako deliti dobrine?

Ena od možnosti medsebojne delitve dobrin je ustanovitev posebne institucije, ki bi jo vodili strokovnjaki različnih področij, predstavniki nevladnih organizacij in demokratičnih institucij države, ki bi koordinirala delitev ključnih dobrin po načelu pravičnosti in v okviru zmožnosti okolja. To je mogoče storiti tako na globalni ravni kot na državni in lokalni ravni. Človeštvo ima za ta pomemben korak vsekakor dovolj zrelosti, znanja in ustrezno infrastrukturo.

Poleg tega obstaja več že uveljavljenih rešitev in pobud, utemeljenih na medsebojni delitvi dobrin, ki lahko bistveno pripomorejo k uveljavitvi pravičnejših ekonomskih in družbenih odnosov, na primer: univerzalni družbeni dohodek, kooperative, pravična trgovina, časovna banka, demokratična podjetja, souporaba dobrin itn.

Hkrati nam ni potrebno uničiti današnjih ekonomskih institucij, niti zavreči dobre ekonomske infrastrukture; dopustiti pa moramo raznolike oblike ekonomskega življenja in tako prenoviti ekonomske institucije, da bodo služile potrebam kompleksne družbe 21. stoletja. Zdajšnji tržni sistem bo posledično postal del širokega spektra ekonomskega življenja družbe. Medsebojna delitev ne izključuje trga, izključuje pa ga iz položaja »vrhovnega razsodnika« človeških življenj, kajti vprašanje dostopa do ključnih dobrin je v končni instanci vprašanje življenja in smrti?

Medsebojna delitev dobrin ni nekakšen nov ekonomski sistem niti nova ideologija, temveč širok okvir, znotraj katerega je mogoče na različne načine deliti ključne dobrine, da bi lahko »dosegle« slehernega državljana in v širšem smislu slehernega prebivalca planeta.

Medsebojna delitev dobrin je torej princip, ki lahko v temelju spremeni ne samo ekonomijo, ampak tudi celotno družbo. Medsebojna delitev dobrin nenazadnje izhaja iz razumevanja, da živimo na skupnem planetu, ki je naš edini dom in v okviru ene družine, človeštva.

MEDSEBOJNA DELITEV NA GLOBALNI RAVNI

Naš razmislek o medsebojni delitvi dobrin začnimo na globalni ravni, kajti brez prizadevanj za globalne spremembe bodo tudi spremembe na državni in lokalni ravni na dolgi rok nesmiselne in neučinkovite.

Glavne naloge v tej smeri bi lahko združili v naslednje tri sklope:

- uvedba globalnih ekonomskimi pravil in nadzor nad njihovim izvajanjem,
- nadzor nad onesnaževanjem planetarnega okolja,
- koordinacija medsebojne delitve dobrin in usklajevanje obsega izkoriščanja ključnih dobrin človeštva.

Zanima nas predvsem tretji sklop, kajti ravno izjemno neenakomerna in nepravična porazdelitev globalnih dobrin je temeljni vzrok današnje krize. V tem smislu bi naša država lahko oblikovala pobude v okviru ustreznih mednarodnih institucij in konferenc, vsekakor pa je Organizacija združenih narodov (OZN) najprimernejši »prostor« za te predloge.

Razmislimo, kako bi medsebojna delitev na globalnem nivoju lahko izgledala, iz tega pa bomo lažje »izpeljali« medsebojno delitev na ravni države.

Agencija OZN za medsebojno delitev dobrin

V okviru OZN bi lahko ustanovili novo agencijo, katere osnovna naloga bo vodenje skupnega sklada dobrin, v katerega bo sleherna država prostovoljno prispevala tiste skupne dobrine, ki bodo presegale njene potrebe ter si iz sklada pridobila tiste dobrine, ki ji bodo primanjkovale. Poleg tega bo imela agencija še dve pomembni nalogi: intervencijsko posredovanje v primeru izrednih razmer (suše, potresi, poplave itd.) in izračun priporočene količine naravnih virov, ki jih bodo države lahko izkoriščale in uporabljale, ne da bi ogrožale naravno ravnovesje in s tem prihodnosti človeštva.

Agencija ZN za medsebojno delitev dobrin (v nadaljevanju agencija) bo torej opravljala tri ključne naloge:

1. Vodenje in upravljanje globalnega sklada skupnih dobrin (v nadaljevanju sklada).
2. Vodenje in upravljanje regionalnih intervencijskih skladov najnujnejših dobrin za posredovanje v primeru naravnih katastrof in drugih izrednih razmer.
3. Določanje priporočljivega obsega izrabe in uporabe skupnih dobrin za sleherno državo ter nadzor nad tem.

Še preden si te naloge podrobneje ogledamo, moramo spregovoriti oziroma definirati pojem skupnih oziroma ključnih dobrin človeštva.

Skupne dobrine človeštva – nova kategorija lastnine

Že stari Rimljani so poznali tri vrste lastnine: *res privatae* (privatna lastnina), *res publicae* (javne stavbe, ceste in podobno) in *res communes* (darovi narave, ki pripadajo vsem). Tudi kasnejši ekonomsko-politični sistemi so v različnih razmerjih ohranjali vse tri oblike lastnine, Britanci so na primer v 12. stoletju poznali koncept skupne zemlje (common land). Po Mertonskem statutu (Statute of Merton) iz leta 1236 je fevdalni lastnik lahko zamejil prostrana zemljišča za lastno uporabo samo, če je vaščanom v uporabo namenil primeren delež te skupne zemlje – za pašništvo, pridobivanje lesa, ribolov.

Kasneje se je, z vzponom kapitalizma, delež zasebne lastnine vse bolj povečeval, a šele z neoliberalizmom v osemdesetih letih prejšnjega stoletja je »vera« v vsemogočnost zasebne lastnine povsem prevladala, s čimer se je dokončno porušilo stoletja staro ravnovesje med zasebnim, javnim in skupnim.

Koncept skupne lastnine oziroma skupnih dobrin izhaja iz antične in srednjeveške ekonomske ureditve, a danes ga moramo premisliti na novo. Skupne dobrine lahko definiramo kot vse tiste dobrine, ki jih sleherni posameznik potrebuje za zadovoljevanje svojih osnovnih potreb, sleherna skupnost – od lokalne do globalne – pa za skupno blaginjo.

Katere so skupne dobrine človeštva? Po eni strani so skupne dobrine tiste, ki izhajajo iz narave (skupne naravne dobrine), po drugi pa so rezultat preteklega in sedanjega človeškega razvoja (skupne družbene dobrine).

V splošnem lahko rečemo, da so ***skupne naravne dobrine*** naslednje:
- voda v vseh oblikah,
- osnovni prehranski pridelki,
- obdelovalna zemlja,
- atmosfera (ozračje, ozonski plašč, primerna količina toplogrednih plinov),
- gozdovi, mokrišča, pašniki,
- biotska raznovrstnost celotne biosfere (vse življenjske oblike),
- rudna in druga zemeljska bogastva,
- obnovljivi in neobnovljivi energetski viri,
- genska struktura (DNK) vseh živih bitij, semena.

Skupne družbene dobrine pa so:
- znanje (družboslovno, tehnološko; patenti in licence),
- jeziki, kulturna raznovrstnost,
- arhitekturna in umetniška dediščina človeštva,
- transportna in informacijska infrastruktura (vodne, zračne in kopenske poti; radijski in drugi valovi; internet …).

Uveljavitev skupnih dobrin kot posebne kategorije lastnine pomeni, da mednarodna skupnost tem dobrinam podeli poseben status, s tem pa tudi posebno zaščito in poseben način ravnanja z njimi. Ne pozabimo, da je od njih odvisna sedanjost in prihodnost človeštva. Za skupne dobrine je odgovorna celotna človeška skupnost, v praksi pa bi skrb za te dobrine prevzela nova, že omenjena agencija OZN in sicer tako, da bo vsem državam priporočala količino skupnih dobrin, ki jo bodo lahko izkoriščali in uporabljali, ne da bi pri tem ogrozili planetarno ravnovesje in s tem prihodnost človeštva. Agencija bo priporočila najboljše in najvarnejše načine izkoriščanja skupnih dobrin in skrbela za koordinacijo medsebojne delitve teh dobrin med državami.

Samo ravnanje in neposredna odgovornost za skupne dobrine bi še naprej ostala »na ramenih« posameznih držav, tiste dobrine pa, ki ne pripadajo nobeni državi (npr. oceani, atmosfera), bi prešle pod neposredno zaščito OZN. Države nadalje lahko zaupajo izrabo in uporabo »svojih« skupnih dobrin tako javnim kot zasebnim ustanovam (npr. podjetjem, zavodom) – s koncesijami, začasnim lastništvom ali kako drugače. Nikakor pa zasebniki ne bodo več absolutni lastniki skupnih dobrin.

Do vseh skupnih dobrin seveda ne moremo pristopati enako in jih deliti ter skrbeti za njih na enak način. Ozračje je dobrina, ki je predvsem potrebna zaščite, kar je tesno povezano z uporabo energetskih virov. Znanja ne moremo deliti na enak način kot na primer hrane. Pri »delitvi« znanja gre za prost dostop vseh ljudi in družbenih ustanov do vseh dosežkov človeškega uma (npr. do tehnološkega znanja proizvodnje zdravil), razen kadar gre za »nevarne dosežke« kot je npr. tehnologija izdelave atomske bombe. Pri medsebojni delitvi osnovnih živil pa moramo omogočiti, da vsak človek na planetu dobi vsaj nujno potrebno količino hrane in pitne vode.

Medsebojna delitev in odgovorno ravnanje s skupnimi dobrinami človeštva mora postati temelj novih odnosov v človeški skupnosti, pa naj gre za gospodinjstvo, lokalno, državno ali globalno skupnost. Za to imamo vse možnosti in znanje.

Zdaj pa si poglejmo tri ključne naloge agencije, ki smo jih prej omenili, nekoliko podrobneje.

1. Globalni sklad skupnih dobrin

Osrednja naloga agencije bo koordinacija medsebojne delitve skupnih dobrin med državami po načinu 'dobrina za dobrino' (ang. barter). Menjava po načinu 'dobrina za dobrino' pomeni, da se bodo dobrine menjale neposredno med državami, vendar s posredovanjem agencije, ki bo imela celotno globalno »sliko« vseh dobrin.

Če bo neka država potrebovala nafto, hkrati pa imela presežke pšenice, bo preprosto morala poiskati državo, ki ima dovolj nafte, a premalo pšenice in bo z njo zamenjala te dobrine.

Vendar bi le težko našli dve državi s tako usklajenimi presežki in potrebami po dobrinah, ki bi se mimogrede ujemali še količinsko in vrednostno. Država ima lahko na primer preveč nafte in premalo pitne vode, druga preveč pšenice in premalo nafte, tretja preveč gozdnega bogastva in premalo zdravil itd. Potrebe in presežki posameznih držav se le redko ujemajo s presežki in potrebami drugih držav.

Zato bo morala agencija oblikovati globalni sklad skupnih dobrin, kjer se bodo »srečevali« presežki in primanjkljaji teh dobrin. Sam sklad ne bo neposredno, na enem mestu, zbiral dobrin in jih pošiljal naprej (kar bi bilo fizično nemogoče), temveč si jih bodo države izmenjevale same med seboj. Sklad bi dejansko zgolj koordiniral »pretok« dobrin, s čimer bi predstavljal nekakšni »globalni trg« skupnih dobrin, agencija pa bi imela vlogo »upravljalca« tega trga.

Organiziranost agencije

Agencijo bo vodila skupina strokovnjakov različnih področij (ekonomisti, politiki; strokovnjaki za logistiko, transport, distribucijo, informacijsko tehnologijo; ekologi, predstavniki organizacij za človekove pravice in humanitarne aktivnosti) iz različnih svetovnih regij.

Ključne odločitve — o prihodnjem delovanju agencije, o odpisu »dolgov« (visoko negativno stanje, ki bi ga zaradi objektivnih okoliščin imela določena država na svojem računu), o nadzoru delovanja agencije — bo sprejemala skupščina agencije, v kateri bodo sodelovale vse njene članice. Pristopanje k skladu oziroma agenciji bo prostovoljno.

Delovanje sklada skupnih dobrin v praksi

Še enkrat naj poudarimo, da sklad ne bo imel naloge neposrednega zbiranja – v nekakšnih ogromnih skladiščih – in odpošiljanja skupnih dobrin po svetu. Težko si je predstavljati ogromna skladišča za vodo, hrano, nafto, les in druge dobrine, ki bi se najprej iz določene države transportirale na določeno mesto, od tam pa spet v drugo državo.

Agencija bo dejansko zgolj koordinirala pretok dobrin med državami, kar s pomočjo današnje visoko razvite informacijske tehnologije sploh ne bo težka naloga; posamezne države pa bodo same skrbele za transport in skladiščenje dobrin. Danes to funkcijo popolnoma nezadostno opravlja kaotičen globalni »svobodni« trg, kjer glavno vlogo igrajo špekulantje in mega korporacije, ki pretok dobrin izkoriščajo predvsem za lastne interese.

Države bodo agenciji pošiljale informacije o presežkih svojih skupnih dobrin ali morebitnih potrebah po njih. Torej se bo sklad s skupnimi dobrinami zgolj virtualno polnil in praznil. Agencija bo skrbela, da prave dobrine pridejo v prave roke oziroma tja, kjer so najbolj potrebne (na primer, kjer je slaba letina, kjer se je pripetila naravna nesreča itd.).

Če želimo, da bo delitev dobrin pregledna in pravična, moramo na nek način vendarle razmišljati tudi o vrednostih dobrin, ki se bodo »pretakale« preko globalnega sklada.

Agencija bo za zagotovitev pravičnosti in preglednosti za vsako državo vodila poseben **virtualen račun**, na katerem se bodo beležile vrednosti prispevanih in prejetih dobrin. V ta namen bi lahko uvedli tudi posebno **obračunsko denarno enoto**, ki bo služila obračunavanju vrednosti skupnih dobrin v globalnem skladu.

UNCU – nova obračunska denarna enota

Osnovni namen denarja je v poenostavitvi menjave dobrin, kar je tudi temeljni razlog za nastanek denarja. Denar je v svojem bistvu dobrina, ki je sčasoma dobila status univerzalnega menjalnega sredstva oziroma dobrina, v kateri se vrednostno »zrcalijo« vse druge dobrine. Že kmalu po nastanku pa je denar dobil še drugačno vlogo in postal tudi sredstvo za kopičenje bogastva – s pomočjo obresti in kasneje s špekulacijami. Ta »temnejša« vloga denarja se je v zadnjih desetletjih tako razmahnila, predvsem na različnih finančnih trgih in borzah, da v temeljih ogroža ekonomijo in s tem celotno družbo.

Da bi rešili finančno krizo, ki ogroža menjavo dobrin in s tem eksistenco milijonov oziroma milijard ljudi, se bomo morali vrniti na izhodiščni položaj in denarju (na mnogo kompleksnejši način) ponovno povrniti prvotno vlogo sredstva za menjavo dobrin. To lahko naredimo z uvedbo globalne virtualne valute, ki ne bi pomenila uvedbe novega svetovnega denarja, temveč bi imela zgolj funkcijo izmere vrednosti dobrin, ki se bodo »pretakale« preko globalnega sklada.

Da bi lahko določili vrednost nove obračunske enote, moramo za osnovo izbrati neko splošno poznano in v svetu najbolj razširjeno in uporabno dobrino (ali več dobrin oziroma košarico dobrin) ter določiti razmerje med izbrano dobrino in vsemi drugimi skupnimi dobrinami.

Recimo, da za izhodišče vzamemo 1 tono (t) pšenice in ji določimo vrednost 1 obračunske denarne enote. To enoto lahko poimenujemo UNCU (**U**nited **N**ations **CU**rrency — denarna enota Združenih narodov).

Vsem drugim skupnim dobrinam bi vrednost določili glede na razmerje do vrednosti te dobrine oziroma do 1 t pšenice. Skrb za določitev medsebojnih razmerij bo zaupana skupini strokovnjakov agencije, s čimer se bodo morale strinjati vse članice, ki bodo prostovoljno pristopile k takšnemu sistemu delitve dobrin. Razmerja vrednosti med skupnimi dobrinami se bodo lahko spreminjala, vendar samo v soglasju z vsemi članicami sklada.

Poglejmo si zdaj podrobneje, kako bi lahko določili vrednost posameznih dobrin. Rekli smo že, da bi lahko za osnovo določitve vrednosti denarne enote vzeli razmerje 1 t pšenice je 1 UNCU. Sledila bi določitev razmerja do drugih skupnih dobrin, ki se bodo delile oziroma menjale preko sklada po načinu 'dobrina za dobrino'. Predpostavimo (seveda gre za povsem izmišljena razmerja), da je vrednost 1 UNCU (1 t pšenice) enaka vrednosti 2000 litrov (l) vode, 50 l nafte, 5 kg jekla, 2 t bombaža, 3 t hlodovine, 10 t železove rude itd.

Po določitvi vrednosti posameznih skupnih dobrin in določitvi njihovih medsebojnih razmerij, zdaj lahko razmislimo, kako bi menjava po načinu 'dobrina za dobrino' dejansko potekala.

Primer menjave po načelu 'dobrina za dobrino'

Menjava dobrin po načelu 'dobrina za dobrino' bo potekala v treh fazah. Poglejmo si primer takšne menjave, s posredovanjem agencije, med tremi državami: A, B in C. Časovni vidik menjav nas v tem primeru ne zanima.

1. FAZA; zaznavanje 'ponudbe in povpraševanja' po dobrinah

Agencija zbira podatke o presežnih dobrinah in o potrebah držav po dobrinah.

Država A ponudi skladu 200 t bombaža in sporoči potrebo po 50 tonah pšenice.
Država B ponudi 100 t pšenice in sporoči potrebo po 10.000 l nafte.
Država C ponudi 5.000 l nafte in sporoči potrebo po 50 t pšenice ter 50 t bombaža.

Predpostavimo, da je začetno stanje vseh držav na posebnem računu agencije 0.

2. FAZA; 'iskanje partnerjev'

Agencija na podlagi 'ponudbe in povpraševanja' priporoči, kako bi države na najenostavnejši način med seboj menjale dobrine.

1. Država B naj dobavi državama A in C po 50 t pšenice.
2. Država C naj dobavi državi B 5.000 l nafte.
3. Država A naj dobavi državi C 50 t bombaža.

3. FAZA; 'izvršitev in obračun realiziranih dogodkov'

Agencija države obvesti (glede na fazo 2) o dobrinah, ki naj bi jih menjale med seboj, države pa same izpeljejo »posel« – transport in skladiščenje dobrin. Agencija bi po dejansko opravljenih »poslih« obračunala njihovo vrednost (predpostavimo, da so se vsi dogodki iz faze 2 dejansko zgodili) in jih zabeležila na posebnem virtualnem računu:

1. Državi B se na računu agencije pripiše 100 UNCU v dobro (50 t + 50 t = 100 t pšenice = 100 UNCU); državama A in C se račun obremeni vsaki po 50 UNCU.

2. Državi C se pripiše 100 UNCU v dobro (50 l nafte je 1 UNCU; 5000 l je 100 UNCU), državi B se račun obremeni za 100 UNCU.

3. Država A dobavi državi C 50 t bombaža, zato se ji pripiše 25 UNCU (2 t bombaža je 1 UNCU; 50 t je 25 UNCU) v dobro, državi C pa se enaka vrednost zapiše v breme.

Za dobrine, ki ostanejo nerazporejene (še 150 t bombaža), ali po katerih je še vedno izražena potreba (5000 l nafte), agencija še naprej išče države, ki jih potrebujejo oziroma tiste, ki so jih pripravljene ponuditi.

Obračun na računih agencije bi (brez upoštevanja časovne komponente) izgledal takole:

Dogodek	DRŽAVA					
	A		B		C	
	DOBRINA	UNCU	DOBRINA	UNCU	DOBRINA	UNCU
1.	– 50 t pšenice	– 50	+ 100 t pšenice	+ 100	– 50 t pšenice	- 50
2.			– 5000 l nafte	– 100	+ 5000 l nafte	+ 100
3.	+ 50 t bombaža	+ 25			– 50 t bombaža	- 25
STANJE		– 25		0		+ 25

Opomba: + pomeni v dobro, torej prispevek v sklad, – pa v breme, torej pridobitev dobrine iz sklada.

Iz obračuna sledi, da ima na koncu država A 25 UNCU bremen (minus na računu agencije), medtem ko ima država C 25 UNCU presežka (plus na računu agencije), država B pa ima račun uravnotežen (0).

Cilj sleherne države bi bilo stanje na računu, čim bližje številki 0 oziroma vzpostavitvi ravnovesja med danimi in prejetimi dobrinami v okviru medsebojne delitve dobrin.

Nekaj vprašanj glede medsebojne delitve na globalni ravni

Kaj, če ima država v nekem določenem obdobju prevelike presežke ali primanjkljaje?

Pri takšni obliki delitve ne gre za klasično trgovanje oziroma menjavo. Obračun dobrin s pomočjo obračunske valute UNCU bo državam služil prvenstveno za informacijo, koliko dobrin so dale in koliko prejele. Presežki in primanjkljaji bodo nekaj povsem normalnega, kajti vsaka država ima dobre in slabe letine, neenakomerne presežke in primanjkljaje določenih dobrin ter stalno prisotno možnost, da jo doletijo nepredvidljive naravne nesreče (suše, poplave, potresi, orkani itd.). Na dolgi rok se bodo presežki in primanjkljaji posamezne države bolj ali manj uravnovesili, za kar bo morala vsaka država poskrbeti sama.

V začetni fazi uvedbe sklada bodo nekatere države zaradi izredno slabega stanja svojih gospodarstev mogoče res imele velike primanjkljaje, ki se bodo postopno, z njihovim razvojem, zaradi enakomernejše porazdelitve dobrin začeli zmanjševati. Če pa državo prizadenejo naravne nesreče ali druge nevšečnosti, potem ji druge države lahko solidarno odpišejo njene »dolgove«, na primer na vsakoletnem vrhunskem srečanju predstavnic agencije.

Kakšne so prednosti globalnega sklada?

Prednosti uvedbe globalnega sklada bodo nedvomno velike, saj bo sama uvedba sklada vplivala na drugačno ravnanje ljudi in na drugačne odnose med državami in znotraj njih. Na splošno bodo prednosti naslednje:

- Hitro bosta odpravljena kronična revščina in lakota, zmanjšala se bo obolevnost za ozdravljivimi boleznimi (npr. malarijo).

- Sklad bo lahko hitro reagiral na nujne potrebe ob naravnih katastrofah in drugih nevšečnostih (s tem bi se ukvarjali posebni intervencijski skladi, o katerem bomo več spregovorili kasneje), zato ne bo potrebno za pomoč vsakič posebej zaprositi mednarodne skupnosti. S tem bo uveden nekakšen sistem trajne solidarnosti.

- Države in njeni prebivalci se bodo počutili varnejše, saj njihova eksistenca ne bo neprestano ogrožena.

- Sklad bo pozitivno vplival na zaupanje med različnimi družbenimi skupinami in narodi.

- Uvedba globalnega sklada bo spodbudila medsebojno delitev tudi na »nižjih nivojih«: v regijah, državah, lokalnih skupnostih, različnih organizacijah in skupinah ter med posamezniki.

- Ker bo obračunska denarna enota (UNCU) vezana na vrednost dobrin, njihova vrednost ne bo neprestano nihala, kar se danes na svetovnih trgih ves čas dogaja in povzroča negotovost ter nezmožnost kakršnegakoli dolgoročnega ekonomskega načrtovanja.

- Sklad bo stabiliziral cene ključnih dobrin na svetovnih trgih, saj presežki teh dobrin — ti se bodo usmerili v sklad — ne bo več zmanjševali cen, primanjkljaji pa jih ne bodo povečevali.

- Delovanje sklada bo bistveno zmanjšalo možnost špekulativnega in koruptivnega ravnanja, ki je danes v svetu izjemno razširjeno.

- Države bodo lahko z vezavo svojih valut na svetovno obračunsko valuto (UNCU) stabilizirale svoje valute, hkrati pa se bodo umirila škodljiva nihanja med različnimi svetovnimi valutami.

Kaj pa negativne plati?

Negativne plati uvedbe sklada bodo občutile predvsem današnje privilegirane skupine, ki si neupravičeno lastijo ogromna bogastva planeta in koristi, ki jih to bogastvo prinaša. Odpoved absolutnega lastništva nad skupnimi dobrinami človeštva bo nujna in največja »žrtev« uveljavitve principa medsebojne delitve dobrin. Kar pa še ne pomeni, da posamezniki ali podjetja s temi dobrinami ne bodo mogli več upravljati. Z njimi bodo lahko upravljali kot začasni upravitelji (npr. s koncesijami ali začasnim lastništvom), vendar pod določenimi pogoji: da upoštevajo človekove pravice, delovne in okoljske standarde; da naravne vire izkoriščajo v skladu z načeli trajnostnega razvoja; da skupnosti (lokalni, državni ali globalni) plačujejo nadomestila za izkoriščanje in uporabo teh virov itd.

Ali bo trgovina, kakršno poznamo danes, zamrla?

Klasičen način trgovanja bo »preživel«, vendar bodo morale trgovine in drugi udeleženci v tem procesu delovati na bolj pravičnih temeljih. Danes je v svetu že uveljavljeno gibanje Pravična trgovina, v katerem imajo tudi mali proizvajalci koristi od prodaje, ne pa samo veliki trgovci in drugi posredniki ter različni špekulantje. A tudi sami potrošniki (skupaj z večjo ponudbo izdelkov po načelu pravične trgovine) so tisti, ki lahko z izbiro nakupov prisilijo trgovce in dobavitelje k pravičnejši porazdelitvi koristi od prodaje dobrin.

Kako bo uvedba globalnega sklada in globalne obračunske valute (UNCU) vplivala na denarne sisteme posameznih držav?

Svet pravzaprav nujno potrebuje denarno oporo, ki bi jo lahko predstavljala svetovna obračunska denarna enota (UNCU). Tudi če globalna obračunska enota nikoli ne postane pravi denar, lahko posamezne države vežejo vrednost svojega denarja na ta »svetovni denar« in s tem omogočijo stabilnost svojega denarja. Nekoč je imel denar osnovo v zlatu, v prihodnje pa bi to osnovo predstavljale skupne dobrine, kar bi denarju zagotavljalo veliko mero trdnosti in stabilnosti.

Kako se bo agencija financirala?

Agencija bo delovala v okviru OZN in se financirala bodisi iz sredstev Združenih narodov bodisi iz neposrednih članarin članic agencije. Države bodo lahko tudi prostovoljno prispevale v sklad: v obliki dobrin ali denarja. Iz teh prispevkov se bo lahko pomagalo državam z velikimi primanjkljaji.

Oglejmo si še drugi dve nalogi agencije: vodenje intervencijskih skladov in določanje priporočljive izrabe naravnih virov.

2. Oblikovanje in upravljanje intervencijskih skladov

Čeprav bo glavna naloga agencije koordinacija pretoka ključnih dobrin, pa se bodo po različnih regijah oblikovali posebni intervencijski skladi (skladišča ali sistem skladišč), kjer se bodo hranile najnujnejše dobrine, ki bodo v primeru naravnih nesreč ali drugih nevšečnosti ljudem na voljo v najkrajšem možnem času.

V skladiščih se bo hranila hrana, pitna voda, zdravila, začasna bivališča, oblačila, osnovna šolska oprema in druge nujno potrebne življenjske potrebščine — seveda bo potrebno sproti, z obnavljanjem zalog, poskrbeti, da se določene dobrine ne bodo pokvarile (npr. hrana in zdravila). Ta skladišča bodo pokrivala določene regije (npr. južno in severno Afriko, Evropo, jugovzhodno Azijo itd.). Delovanje teh regionalnih skladišč bo vodila agencija s sodelovanjem držav, ki jih bo delovanje posameznega sklada (skladišča) neposredno zadevalo.

Za zaloge v teh skladiščih bo skrbela mednarodna skupnost, vsaka država bo prispevala določene dobrine, ki jih ima na voljo ali pa finančna sredstva. Za vrsto in količino dobrin ali finančnih sredstev bo skrbela agencija, po potrebi tudi z nakupi na lokalnih trgih. V primeru naravne nesreče (suša, potres, poplave itd.) se bo morala agencija odločati hitro, avtonomno in po svoji strokovni presoji ter šele kasneje zagovarjati svoja dejanja državam regije, v katerih bo intervencijski sklad deloval. Če bo prišlo do katastrofe širših razsežnosti, se bodo lahko kombinirale dobrine iz več intervencijskih skladov po svetu.

Tudi nevladna organizacija **Share The World Resource** (krajše STWR) oziroma Medsebojna delitev svetovnih virov (ali dobrin), ki ima status posvetovalnega telesa pri Ekonomskem in socialnem svetu OZN, je nedavno predlagala oblikovanje globalnih rezerv hrane.

"Potrebujemo novo, smelo vizijo za prehransko in kmetijsko politiko," pravi Robin Willoughby, politični strateg pri STWR. *"Prehranske rezerve je potrebno uporabiti kot del resnično večstranskega sodelovanja med državami, ne pa zgolj kot podporo zdajšnji izvozni trgovinski ureditvi, ki daje prednost državam, kot so ZDA in države EU."*

Tako bi ne samo zagotovili, da ljudje ob naravnih katastrofah ne bi bili popolnoma odvisni od trenutne dobrodelnosti mednarodne skupnosti, ki je sicer pogosto velikodušna (sploh, če gre za hujše katastrofe), temveč bi bile hrana in druge nujne dobrine vedno in takoj na voljo.

A ne gre samo za naravne katastrofe, ki vedno vzbudijo sočutje mednarodne skupnosti. Daleč od oči javnosti se odvija drama dobre milijarde ljudi (natančneje 1,02 milijarde ljudi), ki so, po podatkih OZN, kronično podhranjeni. Za njih je katastrofa vsakodnevna, stalna. Za medije pa ni zanimiva, saj zanje ni dovolj dramatična in posledično je ta permanentna katastrofa globalnih razsežnosti povsem na obrobju naše zavest in pozornosti.

Da bi odpravili kronično lakoto in revščino, ta sramotni madež sodobnega človeštva, in se izognili vsakokratnem mrzličnem zbiranju pomoči ob naravnih katastrofah, bi morali globalno ekonomijo postaviti na nove temelje, ki se imenujejo medsebojna delitev svetovnih dobrin. Tej veliki ideji se prvenstveno posveča nevladna organizacija STWR: Sharing in The Global Economy ali Medsebojna delitev v globalni ekonomiji.

3. Določanje priporočljivega obsega izrabe skupnih dobrin

Že leta 1992 je okoljska skupina **Prijatelji Zemlje Nizozemske** (Friends of the Earth Netherlands) začela s projektom določitve priporočljive količine skupnih dobrin, ki jih človeštvo lahko uporablja, ne da bi ogrozilo naravno ravnovesje v okolju. Ta izračun je tudi dobra osnova za pravičnejšo porazdelitev skupnih dobrin med vse prebivalce planeta. Osnovna ideja tega projekta se izraža v konceptu “pravične delitve planetarnih dobrin v okviru zmožnosti planetarnega okolja” (“The Fair Share on Environmental Space”).

Zmožnost planetarnega okolja (Environmental Space) predstavlja celotno globalno količino energije, neobnovljivih virov, obdelovalne zemlje, gozdov, vode in drugih virov, ki jih lahko uporabljamo, izkoriščamo in delimo, ne da bi povzročili nepovratno škodo okolju in ne da bi oropali bodoče generacije za vire, ki jih bodo v prihodnosti potrebovali.

Pravična delitev planetarnih dobrin (Fair Share) pa pomeni, da mora sleherna država porabiti tolikšen delež planetarnih virov (skupnih dobrin), kolikršen je delež njenega prebivalstva glede na celotno človeško populacijo. Pri tem bodo seveda dopustna odstopanja — pri porabi energije namenjene ogrevanju na primer, bodo lahko prebivalci hladnejših območij planeta deležni večje količine energetskih virov na prebivalca kot v toplejših krajih; odstopanja pa bodo možna tudi zaradi kulturnih posebnosti, tradicije itd.

Agencija se bo torej v okviru te naloge ukvarjala z ocenjevanjem letnega izkoriščanja naravnih virov v obsegu, ki ne bo ogrožal naravnega ravnovesja na planetu (v skladu z načeli trajnostnega razvoja) ter z ocenjevanjem dopustnih obremenitev okolja, ki jih povzroča raba teh virov (npr. največje še dopustne emisije toplogrednih plinov).

Seveda se bodo takšni izračuni izvajali s sodelovanjem držav, ki same najbolje poznajo svoje dobrine in potrebe svojega prebivalstva. Na podlagi pridobljenih ocen bo agencija državam priporočila, v kolikšnem obsegu naj izkoriščajo naravne vire in druge skupne dobrine, v kolikšnih količinah naj jih uporabljajo in koliko lahko obremenijo okolje z rabo teh virov. Presežki in primanjkljaji dobrin pa se bodo izravnavali preko sklada (1. naloga sklada) in tudi na običajnih trgih.

Razmišljali smo o možnosti uveljavitve globalne delitve skupnih dobrin v okviru OZN. Takšen način lahko zaživi relativno hitro, lahko pa je tudi postopnejši. Dovolj je, da bi v začetku k takšnem načinu delitve dobrin pristopilo zgolj nekaj držav, ki bi si delile le nekaj dobrin. Sčasoma bi tudi druge države spoznale koristi takšne delitve in bi se agenciji pridružile tudi same. A že v začetku smo rekli, medsebojna delitev je okvir in ponuja veliko možnosti, tudi znotraj držav in manjših skupnosti. Razmislimo še o medsebojni delitvi znotraj posameznih držav.

MEDSEBOJNA DELITEV NA DRŽAVNI RAVNI

Država (tu mislimo na vlado in druge pomembne državne institucije) praviloma zelo dobro pozna svoje gospodarstvo; socialno strukturo in osnovne potrebe prebivalstva; presežke in primanjkljaje dobrin, stanje svojih skupnih dobrin (naravnih virov); stanje okolja itd. Dobro poznavanje vsega tega ji daje odlično izhodišče za uveljavitev medsebojne delitve dobrin na ravni države in lažjo vpetost v globalno medsebojno delitev o kateri smo že razmišljali.

Podobno kot na globalni ravni, bi tudi na državni ravni lahko ustanovili agencijo za medsebojno delitev dobrin. Njene naloge so lahko podobne kot na globalni ravni, vsaka država pa lahko, glede na svojo ekonomsko ureditev, kulturo in tradicijo, stvari uredi »po svoje«. A vendarle lahko izpostavimo sledeče naloge:

1. Spremljanje stanja skupnih dobrin v državi in priporočanje količine njihove izrabe, ki bo usklajena s priporočili globalne agencije za medsebojno delitev dobrin.

2. Podeljevanje pravice do uporabe in izrabe skupnih dobrin javnim in zasebnim ustanovam ter nadzor nad njihovim ravnanjem.

3. Koordinacija medsebojne delitve skupnih dobrin v državi in z drugimi državami (v okviru globalne menjave dobrin).

Poglejmo si te naloge nekoliko podrobneje.

1. Spremljanje stanja skupnih dobrin v državi

Država bo morala najprej opraviti »inventuro« vseh ključnih skupnih dobrin v državi. Seveda se vseh dobrin ne da izmeriti na enak način, lahko pa se jih precej točno oceni, na primer:
- celoten obseg gozdov v državi,
- obseg obdelovalne zemlje,
- ocena vodnih virov (količina pitne vode, vode kot vira za namakanje, za proizvodnjo energije itd.),
- obseg celotne proizvodnje hrane; itd.

Državna agencija bo te podatke posredovala globalni agenciji, ki bo tako pridobila pregled nad celotno količino skupnih svetovnih dobrin. V primeru gozda, ki je pomemben del ohranitve ravnovesja v ozračju, bo globalna agencija – na podlagi opravljene »inventure« – priporočila kolikšno količino lesa lahko posamezna država izrabi.

2. Podeljevanje pravice do uporabe skupnih dobrin

Ko smo razmišljali o skupnih dobrinah človeštva, smo rekli, da morajo biti le-te v lasti celotne globalne skupnosti, čeprav so zanje dejansko odgovorne posamezne države in lokalne skupnosti, razen v primeru nekaterih globalno pomembnih skupnih dobrin, kot sta ozračje in oceani. A tudi država lahko to svojo »lastninsko pravico« do skupnih dobrin podeli naprej: javnim in zasebnim podjetjem, neprofitnim organizacijam in zasebnikom. Vendar le začasno (npr. za obdobje 10, 50, 100 let) in pod določenimi pogoji.

Hkrati je naloga države (in tudi lokalnih skupnosti), da opravlja nadzorno funkcijo nad ravnanjem s skupnimi dobrinami – npr. z gozdovi, vodami (sladke in slane vode), z obdelovalno zemljo. Le tako lahko zagotovimo trajnostni razvoj planeta, ohranitev okolja in dobrin ter s tem prihodnost človeštva.

Država (in tudi lokalne skupnosti) torej lahko da skupne dobrine v upravljanje in gospodarsko izkoriščanje (na primer v obliki koncesije, začasnega lastništva ali kakšne podobne oblike), sama pa prevzame funkcijo nadzorovanja, svetovanja in priporočanja načina zaščite in izrabe skupnih dobrin.

3. Koordinacija medsebojne delitve skupnih dobrin

Ta naloga bo dvojne narave. Državna agencija bo skrbela za koordinacijo medsebojne delitve dobrin znotraj države in preko globalne agencije z drugimi državami. Kaj pomeni koordinacija medsebojne delitve dobrin znotraj države? Agencija bo spremljala oziroma pridobivala informacije o presežkih in primanjkljajih dobrin. Na podlagi ugotovljenega, bo koordinirala njihovo delitev.

Na primer: Slovenija ima letno približno 15.000 ton kruha (podatek iz leta 2007), ki neporabljen iz trgovskih polic »roma« na smetišča. Agencija bi imela več možnosti za rešitev tega problema (presežka dobrine, ki je ključnega pomena za preživetje ljudi):

- Agencija (po nizkih cenah) odkupi presežke kruha in jih nameni oskrbovalnim centrom, kjer se poceni ali zastonj lahko oskrbujejo revnejši prebivalci.

- Agencija z različnimi ugodnostmi (npr. manjše plačilo davka) spodbudi trgovine, da kruh v določenih urah prodajajo po bistveno nižjih cenah.

- Agencija proizvajalce in trgovine spodbudi, da presežne izdelke iz kruha (ustrezno pakirane) namenijo za državno ali globalno delitev dobrin in si s tem pridobijo pravico do določene nagrade ali ugodnosti.

Opisali smo samo primer kruha. Koliko presežnih dobrin je še, ki bi se lahko delile oziroma menjale na takšen način?

Državna agencija je lahko organizirana podobno kot globalna agencija, vendar je povsem v domeni države, kako se loti »svoje« medsebojne delitve glede na svojo tradicijo, kulturo, politično in pravno ureditev itd. Že uvodoma smo namreč rekli, da je medsebojna delitev ni nek nov ekonomski ali politični sistem, temveč okvir, znotraj katerega na različne načine lahko delimo dobrine.

Medsebojna delitev ne posega bistveno v gospodarski sistem države (proizvajalna podjetja, trgovine, finančne ustanove ...), kakršnega poznamo, pa vendarle uvaja veliko novega:

- nadzor in pregled nad najpomembnejšimi dobrinami človeštva,
- uravnavanje velikanskih nesorazmerij pri razdelitvi teh dobrin,
- ravnotežje med javnimi in zasebnimi interesi.

Medsebojna delitev je kot nekakšen demokratični socialno usmerjeni ekonomski »sistem«, ki ohranja prvine učinkovitega (a skrajno nepravičnega) kapitalizma. Takšno poimenovanje seveda sploh ni potrebno. Končno se bomo morali naučiti, da ni pomembno kakšen sistem ali ideologijo imamo (kapitalistično, socialistično, neoliberalno itd.), temveč kako zadovoljuje potrebe ljudi in celotne družbe ter ohranja planetarno okolje v ravnovesju.

DRUGE OBLIKE MEDSEBOJNE DELITVE

Razmišljali smo o praktičnih možnostih medsebojne delitve na globalni in državni ravni, ostane pa nam še razmislek o medsebojni delitvi na lokalni ravni, znotraj različnih družbenih ustanov ter organizacij in o različnih ukrepih, ki so »blizu« konceptu medsebojne delitve. Možnost delitve na teh ravneh je praktično neomejena.

Prednost lokalnih skupnosti in različnih organizacij ter ustanov je v izjemno dobrem poznavanju potreb lokalnega prebivalstva ter okolja, v katerem bivajo in delujejo. Lokalna skupnost ravno zato lahko zelo učinkovito vodi in oblikuje lokalno ekonomijo oziroma lokalno gospodarstvo. Medsebojna delitev dobrin je pravzaprav »doma« na lokalni ravni. V družini, kot najmanjši skupnosti, je medsebojna delitev dobrin že vseskozi temelj medsebojnih odnosov.

Država bi morala v okviru zakonodaje poleg sedanjih, dopustiti široko paleto novih oblik ekonomskega življenja družbe. To bi večjemu številu oziroma vsem ljudem omogočilo, da bi postali aktivni udeleženci in so-oblikovalci ekonomskega življenja družbe. Danes vemo, da le majhno število ljudi sprejema ključne ekonomske odločitve in še te večinoma v lastnem interesu.

Poglejmo samo nekaj primerov, kako »obogatiti« ekonomsko življenje družbe. V praksi obstaja še cela vrsta pobud in rešitev, ki zaenkrat »tlijo pod družbenim površjem«.

Demokratično podjetje

Problem današnjih podjetij je predvsem v tem, da večinoma delujejo zgolj v interesu svojih lastnikov – ki je enak želji oziroma pohlepu po čim višjem dobičku, zanemarjajo pa interese zaposlenih in širše skupnosti, v kateri delujejo. Današnja podjetja se obnašajo kot nekakšne od družbe ločene organizacije, ki se jim ni treba ozirati na interese celotne skupnosti.

A podjetja so dejansko na številne načine vpeta v širšo družbeno skupnost in uporabljajo mnoge, čeprav pogosto zgolj posredno, družbene dobrine in storitve: izobraževalne, transportne, informacijske, komunalne; skupno okolje in vire itd. Družbeni skupnosti pa vračajo le malo (predvsem v obliki davkov) ali skoraj nič – vemo namreč, da se mnoga podjetja danes izjemno učinkovito izogibajo družbenim obveznostim (beg v tako imenovane davčne oaze, računovodske »čarovnije« itd.).

A kaj storiti? Vsekakor nam ni treba povsem podržaviti ali »podružbiti« podjetij (pri čemer mislimo predvsem na večja podjetja), lahko pa razmislimo o podjetjih, kjer bodo pri lastništvu ter odločanju in delitvi presežne vrednosti (dobička) upoštevani tudi širši družbeni interesi. In sicer interesi:

• globalne skupnosti (skrb za trajnostni in uravnotežen razvoj planeta);
• nacionalnih – državnih skupnosti (skrb zadovoljevanje potreb in blaginjo vseh prebivalcev države; skrb za okolje in vire);
• lokalnih skupnosti (skrb za ohranitev lokalne ekonomije, okolja, tradicije ...);
• različnih nevladnih organizacij (skrb za varstvo okolja, za varstvo potrošnikov, za varstvo človekovih pravic itd.) ter nenazadnje tudi
• interese zasebnikov.

Seveda ne morejo biti v vseh podjetjih zastopani vsi našteti interesi. Če gre za globalno podjetje, potem je prav, da so v njem zastopani vsi omenjeni interesi (globalno skupnost bi lahko zastopala agencija v okviru OZN). V podjetju, ki deluje zgolj v eni državi, je dovolj, da so v njem zastopani interesi države in lokalne skupnosti. V izrazito lokalnih podjetjih pa je dovolj zastopanost lokalnih (npr. občinskih) interesov. Majhna podjetja so lahko tudi povsem v zasebni lasti.

Lastniška struktura podjetij

Današnja ureditev večjih podjetij, povečini delniških družb, dejansko predstavlja dobro osnovo za uveljavitev nove, drugačne strukture podjetja, kjer bi se bolj upoštevali zgoraj našteti interesi. Delnica predstavlja lastniški delež v podjetju in s tem tudi vpliv (v skladu s številom delnic) na odločanje o temeljnih vprašanjih delovanja podjetja; na podlagi števila delnic se tudi deli ustvarjena presežna vrednost (dobiček) podjetja.

Prej naštete skupnosti in organizacije bi zato morale imeti v podjetjih svoje deleže (delnice) in s tem možnost soodločanja o temeljni politiki podjetja ter pripadajočo pravico do soudeležbe pri ustvarjeni presežni vrednosti.

Možna **lastniška struktura** globalnega podjetja bi bila potemtakem lahko naslednja:
• globalna skupnost, preko OZN (10%),
• država ali več držav države ter lokalne skupnosti v katerih podjetje deluje (25%),
• nevladne organizacije (5%),
• zaposleni (10%),
• zasebniki – posamezniki ali druga zasebna podjetja in organizacije; njihov skupni lastniški delež **ne bi smel presegati 50%** oziroma polovice podjetja.

Kakšen bi bil optimalen delež določenih skupin v podjetju, je skoraj nemogoče določiti za vsa podjetja enako, potrebno pa bi bilo upoštevati določene okvire, ki bi zagotavljali pravičnost in soodgovornost pri odločanju o ključnih zadevah podjetja: o delitvi presežne vrednosti ter o odnosu do skupnosti, do okolja in do zaposlenih ter lastnikov.

S takšno obliko lastništva (navedeni odstotki služijo zgolj za orientacijo) bi zagotovili odločanje, ki bi koristilo širši skupnosti (preprečitev uničevanja okolja, preprečitev izkoriščanja delovne sile itd.) in pravičnejšo porazdelitev presežne vrednosti, kar bi omogočalo stabilnejše financiranje skupnih družbenih potreb (šolstva, zdravstva, socialnega zdravstva; zaščite okolja; kulture, umetnosti, športa itd.). Seveda smo omenili samo delitev presežne vrednosti podjetij, še vedno pa ostanejo že uveljavljeni načini »vračanja« skupnosti: davki, plačilo zaposlenih, sponzorstva, donatorstva itd.

V primeru prvih treh kategorij (globalna in državna skupnost, nevladne organizacije in zaposleni) bi morali biti lastniški deleži stalni, brez možnosti nakupa ali prodaje, medtem ko bi se v primeru zadnje kategorije (zasebniki), ti deleži lahko prodajali ali kupovali. Vendar na drugačen način kot je današnji, ki se odvija na borzah vrednostnih papirjev, kjer skoraj povsem prevladujejo špekulacije.

Vodenje podjetja

Tudi ko gre za vodenje podjetij, nam današnja vodstvena struktura podjetij daje dobro osnovo za bolj demokratično delovanje podjetij. Večina velikih podjetij (delniških družb) ima danes naslednje organe vodenja: skupščino delničarjev, nadzorni svet in upravo. Vse strukture vodenja in odločanja bi se v demokratičnem podjetju ohranile, vendar z določenimi spremembami:

- *Skupščina delničarjev* je najvišji organ podjetja, ki odloča o najpomebnejših zadevah delniške družbe: strategiji, delitvi dobička, imenovanju nadzornega sveta itd. S spremenjenim lastništvom družbe, ki smo ga predlagali (soudeležba skupnosti, zaposlenih, nevladnih organizacij), bi se spremenila tudi struktura skupščine, v kateri bi bili ustrezno zastopani predstavniki teh novih so-lastnikov.

- *Nadzorni svet.* Tudi v (nadzornem) svetu bi se ustrezno spremenila struktura – člane sveta bi predlagala in volila skupščina (podobno kot sedaj). Svet družbe pa bi moral imeti večji vpliv na vodenje podjetja, saj je voljen organ.

- *Uprava.* Upravo bi morala prav tako izbrati skupščina, ne pa nadzorni svet, kot je današnja praksa. Uprava, ki neposredno vodi družbo, bi morala delovati v skladu s smernicami sveta in skupščine.

Mednarodna in globalna podjetja (delniške družbe) bi morala v sleherni državi, v kateri je podjetje prisotno, imeti takšno strukturo vodenja. Predstavniki skupščine iz posameznih držav bi morali sodelovati v (centralni) skupščini celotnega podjetja. Le tako bi bilo mogoče zagotoviti demokratičnost vodenja velikih podjetij in zagotoviti zastopanost interesov lokalnega okolja ter skupnih interesov človeštva v podjetjih – kot nosilcih ekonomskega in družbenega razvoja.

Kljub temu, da bi takšna lastniška ureditev podjetij, ki smo jo zgolj na grobo orisali, vsaj v začetni fazi verjetno zmanjšala učinkovitost podjetij, pa bi na dolgi rok lahko pomenila pravo pot v smeri uravnoteženega in trajnostnega razvoja planeta ter bi lahko zadovoljevala potrebe vse človeške skupnosti, ne pa samo njenega manjšega dela, kar se dogaja danes.

Upravljalske odločitve, ki pomembno vplivajo na življenje v neki skupnosti, so danes pogosto v rokah voditeljev tujih podjetij – korporacij, ki živijo tisoče kilometrov daleč. Njihove odločitve so usmerjene predvsem v pridobivanje kratkoročnih dobičkov, ne zanimata jih dolgoročna blaginja tamkajšnjega prebivalstva in kvaliteta okolja, v katerem le-ti živijo.

Brez ekonomske ne moremo imeti politične demokracije in obratno. Predlagana struktura podjetja bi tudi presegla današnje »večne ideološke vojne« med kapitalizmom in socializmom. Demokratično podjetje ne sodi ne v prvo ne v drugo kategorijo, a vendar ohranja najboljše od obeh. Še vedno je mogoča zasebna lastnina in s tem pobuda posameznikov, samo v bolj omejenem obsegu in pod budnim očesom skupnosti in njenih interesov ter ciljev.

Dobrodelno delničarstvo

V zdajšnji prevladujoči ekonomski ureditvi z nakupom delnic nekega podjetja postanemo solastniki tega podjetja in si pridobimo pravico do soodločanja in udeležbe pri dobičku, seveda v višini deleža, ki smo si ga pridobili. Vedno pa je v tem sistemu posredi (sebični) osebni interes: pridobiti nekaj zase, zaslužiti čim več.

A sistem bi lahko obrnili na glavo in posamezniki ter organizacije bi del svojega premoženja, ki ga ne potrebujejo nujno za življenje, vložili (investirali) za splošno dobro; na primer v bolnišnice, šole, humanitarne organizacije ali v posebne dobrodelne sklade. Te ustanove bi si s tem pridobile prepotrebna sredstva za svoje delovanje (recimo neposredno za nakup nove opreme) in bi s temi sredstvi morale seveda skrbno in pregledno ravnati – tako, da bi bila sredstva vedno na vpogled dobrodelnim delničarjem.

Dobrodelni delničarji pa bi s temi delnicami postali simbolni solastniki te ustanove, imeli bi možnost so-oblikovanja »politike« te ustanove (vsaj na področju strategije, vizije) ali bi si pod ugodnimi pogoji pridobili tudi kakšno njihovo storitev (vendar ne na račun drugih uporabnikov). Ustanova bi tudi javno objavila imena in »deleže« dobrodelnih delničarjev, kar nenazadnje komu lahko veliko pomeni, v moralnem ali duhovnem smislu.

Takšen sistem bi imel bolj človeški obraz, kot ga ima njegova današnja oblika in mnogi bi se verjetno odločili za takšno obliko delničarstva. Mogoče tudi kdo, ki ima slabo vest, ker si je uspel nakopičiti (pre)veliko bogastvo na račun drugih. To bi bila priložnost, da vsaj nekaj povrne tja, od koder je vzel – nazaj v družbeno skupnost.

Bruto nacionalna sreča

Najhujša nočna mora ekonomistov in politikov se uresničuje. Bruto domači proizvod (BDP; ang. gross domestic product ali GDP), najpomembnejši kazalnik na svetu, se zmanjšuje ali raste po zgolj minimalnih stonjah. Je to konec sveta? Armagedon? Zakaj so »odgovorni« tako zaskrbljeni?

Zato, ker celoten ekonomski in z njim družbeni sistem temeljita na neprestani rasti: vse višji dobički, vse več izdelkov, vse višja potrošnja in poraba, vse več energije, vse več, več, več … Padec BDP zato vedno zamaje celoten sistem. Pa je to res tako tragično? Odvisno za koga. BDP resda meri obseg ekonomskih (gospodarskih in finančnih) aktivnosti, še zdaleč pa ne meri resničnega ekonomskega, kaj šele družbenega razvoja.

Kaj sploh meri BDP? Preprosto se v en koš stlači vsa uradna (statistična) ekonomska aktivnost: proizvodnja, trgovina, turizem, finance, zabava, igralništvo, prodaja orožja, oskrba okupacijske vojske, zdravstvo, izobraževanje itd. Vsaka ekonomska aktivnost poveča BDP.

Vendar vse aktivnosti nimajo enakega učinka na celotno družbo. *Na primer:* če posekate izdaten kos amazonskega pragozda, je to sicer plus za BDP, saj služijo lesarska, transportna, predelovalna in trgovska podjetja; kakšna pa je škoda za planetarno okolje (amazonski gozd predstavlja zelena pljuča planeta) in lokalno prebivalstvo, pa kazalnik BDP ne zaznava. *Ali naslednji primer:* igralniška industrija res poveča BDP, kaj pa se dogaja s posamezniki, ki zabredejo v dolgove in z njihovimi družinami ter kakšna je obremenitev zdravstvenega in socialnega sistema, »merilcev« ekonomskih aktivnosti ne zanima. *Ali:* prodaja orožja je velik plus za »gospodarsko rast«, a strahotne posledice, ki jih za seboj pušča njegova uporaba, ekono-metristov pač ne zanima.

Še slabše pa je, da se BDP med državami ponavadi primerja z obsegom ekonomije na posameznega prebivalca, zaradi česar se ne vidi resnična porazdelitev bogastva znotraj družbe.

Kazalnik resničnega razvoja

Že dolgo predlagani GPI (Genuine Progress Indicator ali **Kazalnik resničnega razvoja**) bi odpravil to anomalijo. Kazalnik GPI upošteva tudi, koliko neka ekonomska dejavnost pripomore za skupno družbeno dobro in v kolikšnem obsegu predstavlja škodo za družbo. *Na primer:* od plusa, ki ga prinaša proizvodnja plastičnih vreč, je potrebno odšteti stroške uničenega okolja. *Ali:* od plusa, ki ga prinaša proizvodnja cigaret ali alkohola državi v obliki davkov je potrebno odšteti stroške zdravljenja, socialne stroške razpadlih družin, izpad delovnih ur zaradi bolniških odsotnosti itd.

Nekatere države, ki poleg BDP-ja že merijo tudi GPI (Avstrija, Švedska, Nemčija, Anglija in še nekatere), ugotavljajo stalen padec kazalnika v zadnjih 30 letih. Torej je resnični razvoj razvitih držav že dolgo negativen, kar pomeni, da se kvaliteta življenja prebivalstva dejansko zmanjšuje. Kar seveda ne velja za ozke elite, ki si odrežejo daleč največji kos skupnega bogastva države in se s posledicami divje gospodarske rasti na okolje in na druge ljudi pač ne ukvarjajo.

Bruto nacionalna sreča

Še korak naprej pa so naredili v za mnoge nerazviti državi Butanu. Majhna kraljevina, ukleščena med Indijo in Kitajsko, s 700.000 prebivalci, svoj razvoj meri s kazalnikom **Bruto nacionalne sreče** (GNH – Gross National Happiness). Kraljevina, ki je po BDP-ju v drugi polovici držav, si je za ideal izbrala družbeno srečnost, ohranitev okolja in uveljavitev (duhovnih) vrednot.

Koncept GNH temelji na predpostavki, da se človeška družba razvija takrat, kadar se prepletata in dopolnjujeta tako materialni kot duhovni razvoj, kar izhaja iz butanske budistične tradicije. Štirje stebri takšnega razvoja so: promocija pravičnosti in trajnostnega družbeno-ekonomskega razvoja, zaščita in promocija kulturnih vrednot, zaščita naravnega okolja in vzpostavitev dobrega vladanja. Tako kot pri GNI gre tudi pri GNH za kombinacijo merjenja blaginje in sreče. Subjektivno zaznavanje blaginje je celo pomembnejše od preprostega računanja celotne proizvodnje in potrošnje.

Sam pojem bruto nacionalne sreče je že leta 1972 oblikoval prejšnji butanski kralj Jigme Singye Wangchuck, ker ga je jezilo, da so mu očitali počasen ekonomski razvoj Butana. Namesto kablov za elektriko, ki bi lahko ogrozile let redkih butanskih ptičev, so si mnogi, sicer revni prebivalci, omislili proizvodnjo elektrike s pomočjo sončnih celic. Tako lahko kuhajo na električno energijo in varujejo svoje gozdove. Butan je edina država na svetu, ki je zakonsko določila najmanjšo količino gozda, katerega delež ne sme nikoli pasti pod 60% celotnega ozemlja.

Po raziskavi University of Leicester pod naslovom Svetovni zemljevid sreče, je bil Butan leta 2006 najsrečnejša država v Aziji in osma najsrečnejša na svetu. [Velja pa pripomniti, da v zadnjem času, zaradi močnih medijsko-marketinških vplivov, tudi Butan postaja vse bolj potrošniška družba, z vsemi njenimi negativnimi vplivi.]

V časih, v katerih se nahajamo, se moramo končno odločiti, kaj želimo? Ali **neprestan gospodarski razvoj**, ki prinaša velikanske družbene in ekonomske razlike, uničeno okolje ter široko družbeno nezadovoljstvo ali **družbeno blaginjo**, ki materialni razvoj (z upoštevanjem zmožnosti okolja) združuje z duhovnimi vrednotami, kakršne so pravičnost, razumevanje in ljubezen do drugega ter zmernost, sočutje in solidarnost? In če temu dodamo še nekaj: v »presečišče« materialne blaginje in duhovnih vrednot lahko umestimo **medsebojno delitev**, ki je pot do visoke »bruto nacionalne in globalne sreče«.

Univerzalni temeljni dohodek

Ideja za univerzalni temeljni dohodek je bila podana že daljnega 1986 leta v okviru Evropske mreže za temeljni dohodek (Basic Income European Network), v letu 2004 pa je pobuda postala globalna – v okviru Globalne mreže za temeljni dohodek (Basic Income Earth Network).

Pobuda za univerzalni temeljni dohodek predstavlja pomemben preskok v naši miselnosti, ki izhaja iz pravice slehernega človeka, da lahko zadovoljuje svoje osnovne potrebe (potrebe po hrani, vodi, primernem bivališču, zdravstvenem varstvu in izobraževanju). Zmožnost zadovoljevanje osnovnih potreb je nedvomno temeljna človekova pravica vsakega Zemljana. Pot do uresničenja te pravice je uvedba univerzalnega temeljnega dohodka za vse prebivalce Zemlje.

Pa je univerzalni temeljni dohodek sploh upravičen? Vsekakor je, če le razmislimo o tem, kaj sploh pomeni plačilo za delo. Danes smo mnenja, da je samo delo v uradnih ekonomskih (podjetja) in družbenih (javna uprava, zdravstvo, šolstvo itd.) ustanovah vredno plačila. Vendar obstaja še mnogo drugih oblik dela: vodenje gospodinjstva, vzgoja otrok, pomoč starejšim, prostovoljno delo v lokalni skupnosti, skrb za okolje itd. Vseeno je, ali vzgajamo lastne otroke in urejamo svoj vrt ali pomagamo drugim in skupnosti, v vsakem primeru opravljamo družbeno koristno delo, le da uradna ekonomija tega ne zazna.

Nevidna ekonomija

Sleherni človek opravi mnogo dela, ki ga skupno besedo lahko imenujemo nevidna ekonomija ali ekonomija gospodinjstva ter lokalnih skupnosti. Vzgoja otrok, urejanje vrta, različno prostovoljno delo v lokalni skupnosti (bodisi v okviru društev ali kako drugače) predstavljajo veliko korist za celotno družbo. Majhen otrok, ki potrebuje veliko skrbi in nege, bo nekega dne postal delavec v tovarni, uslužbenec, politik, inženir ali kaj drugega. A do tja je dolga pot in mnogo ur, ki jih mora nekdo »vložiti vanj«. Koliko dela je šele opravljenega v okviru gospodinjstev? Ta dela so nujno potrebna, da lahko tisti, ki delajo v podjetjih ali državnih ustanovah svoje delo nemoteno opravljajo. Delo v okviru nevidne ekonomije je težko ovrednotiti in izplačati v obliki plače.

Le redko kdo na planetu ne prispeva vsaj majhnega deleža k nevidni ekonomiji, ki po vloženem delu presega uradno in – plačano ekonomijo. Zato je univerzalni temeljni dohodek dejansko upravičen in pravičen. Ekonomija gospodinjstva in lokalnih skupnosti je sploh najstarejša oblika ekonomije, obstajala je daleč pred plačanimi službami in poklici. Celo izvorni pomen besede ekonomija temu pritrjuje. Ekonomija (grško *oikonomia*) je sestavljanka iz besed *oikos*, ki pomeni dom, družino oziroma gospodinjstvo ter *nomos*, zakon, vodenje, upravljanje. Izvorni pomen besede ekonomija je torej »upravljanje gospodinjstva«; kasneje se je pomen razširil na upravljanje širše skupnosti – lokalne skupnosti in države.

Ekonomija gospodinjstev in lokalnih skupnosti je nasploh osnova celotne ekonomije, a jo uradna ekonomija sploh ne priznava, kaj šele, da bi razmišljali o plačilu za to. Univerzalni temeljni dohodek je torej upravičen in pravičen.

Kooperative – alternativne družbene skupnosti

Ena od temeljnih značilnost sodobne »visoko-razvite« družbe je njena atomizacija (v tehničnem smislu razpad na atome kot osnovne gradnike snovi, v družbenem pomenu »razpad na družbo posameznikov«; starogrška beseda atomos namreč pomeni nedeljiv), kar preprosto pomeni, da smo kot posamezniki tako v ekonomskem, političnem kot družbenem smislu vse bolj osamljeni in prepuščeni sami sebi.

Individualizacija osebnosti je v marsičem tudi projekt potrošniške družbe, ki je svoj »uspeh« vseskozi gradila oziroma ga gradi na (egoističnih) željah posameznika. Potrošniške parole, kot so »uživaj«, »privošči si«, »izpolni svoje želje«, »poskrbi zase (za svoj izgled, status, bogastvo …)« so šle vedno z roko v roki z željo podjetnikov (kapitalistov) po vse večjem dobičku.

Skupnost šibko povezanih posameznikov, ki »uživajo v svojih željah«, je laže obvladati, kot pa skupnost, v kateri je posameznikom mar tudi za potrebe drugih, so z drugimi solidarni in z njimi sodelujejo. In ravno sodelovanje je bistvo kooperativ (iz ang. *cooperation* – sodelovanje), ki predstavljajo alternativo današnji »razbiti« družbi posameznikov.

Kooperative

Kooperative temeljijo na vrednotah družbene odgovornosti, demokratičnosti, pravičnosti in enakopravnosti. Članstvo v kooperativi je odprto; odločanje je demokratično (en član, en glas); ekonomske koristi kooperative so porazdeljene v skladu s posameznikovim dejanskim prispevkom, presežni del pa je večinoma namenjen za skupno dobro kooperative in celotne družbene skupnosti (nasprotno je pri kapitalu pomembno lastništvo in zgolj na tej podlagi so porazdeljene tudi koristi, ki jih kapital prinaša; le zelo majhen del presežne vrednosti »deluje« v korist celotne skupnosti).

Kooperative so povezane v zvezo (International Co-operative Alliance) in delujejo v skladu s sedmimi principi (Statement on the Co-operative Identity): prostovoljnega in odprtega članstva; demokratičnega nadzora članstva; ekonomskega prispevka članov; avtonomije in neodvisnosti; izobraževanja, usposabljanja in informiranja; sodelovanja med kooperativami in skrbi za skupnost.

Kooperative na različne načine združujejo ekonomski in družbeni (socialni) vidik življenja, ki je v visoko individualizirani kapitalistični družbi strogo ločen. V preteklih obdobjih ta dva vidika nista bila nikoli zares ločena (kmetje in obrtniki na primer niso poznali ločitve na ekonomski in socialni vidik življenja).

Kooperative so torej socialno-ekonomske strukture, ki združujejo tako skrb za preživetje (ekonomski vidik) kot skrb za skupne socialne potrebe (različne oblike pomoči svojim članom, blaginja celote, trajnostni razvoj itd.). V nekaterih vidikih kooperative lahko primerjamo s klasičnimi podjetji, le da se del presežne vrednosti (dobička) usmerja v dobro celotne kooperative ali skupnosti. Lahko pa na kooperative gledamo tudi kot na tesno povezane skupnosti, ki si na različne načine medsebojno pomagajo. Mnoge stvari je laže doseči v organizirani, tesno sodelujoči in solidarni skupnosti, kot pa, če jih želijo doseči številni nepovezani posamezniki.

V glavnem poznamo naslednje vrste kooperativ:
- *stanovanjske kooperative* (člani kooperativ imajo določen delež v nepremičnini, v kateri bivajo);
- *gradbene kooperative* (člani kooperativ skupaj vložijo sredstva v gradnjo stanovanj, velik del prispevka je ponavadi njihovo delo; ko je nepremičnina zgrajena, lahko postanejo običajni lastniki in kooperativa »ugasne«);
- *storitvene kooperative* (javne storitvene dejavnosti; člani so hkrati lastniki in uporabnikov storitev; npr. lokalne elektro ali telefonske infrastrukture);
- *trgovske kooperative* (člani kooperative so solastniki manjših lokalnih trgovin in hkrati tudi kupci v njih; s skupnimi močmi dosežejo ugodnejše pogoje in nadzorujejo kvaliteto blaga in storitev; trgovine se oskrbujejo iz »lokalne ekonomije«, npr. od manjših kmetovalcev itd.);
- *delavske kooperative* (delavci so hkrati tudi lastniki kooperativ, v katerih delajo);
- *poslovne kooperative* (kooperativa, ki združuje več mikro-podjetnikov);
- *socialne kooperative* (so izjemno raznolike kooperative, ki svojim pripadnikom nudijo številne socialne storitve – zdravstvene, izobraževalne; pomoč pri zaposlovanju, pomoč pri odvisnosti itd.).

Pomen kooperativ

Kar se torej lahko naučimo od kooperativ, je predvsem to, da življenje predstavlja celoto, zato ga ne smemo ločevati na ekonomski vidik (tisto, kar počnemo v podjetjih in drugih ekonomskih ustanovah) in na družbeni oziroma socialni vidik (naši medsebojni odnosi, skrb za druge, skupno dobro). Če k temu dodamo še okoljski vidik, dobimo pravo celoto: ekonomska aktivnost mora biti tesno povezana z družbeno pravičnostjo in okoljsko odgovornostjo. Kar pa ni mogoče doseči brez sodelovanja in medsebojne delitve.

Povzetek

Če v resnici želimo rešiti globoko krizo v kateri smo se znašli, moramo v temelju spremeniti naš (ekonomski) pogled na svet in reformirati naše ekonomske institucije. Trg ne sme še naprej igrati osrednje vloge v ekonomskem življenju družbe, kajti tržni mehanizmi niso zmožni zagotoviti, da bi ključne dobrine dosegle slehernega prebivalca planeta. Poleg tega tržni mehanizmi niso zmožni upravljati z dobrinami na trajnostni način.

Ko gre za ključne dobrine, ki so odgovorne za zadovoljevanje osnovnih človekovih potreb in trajnostno prihodnost planeta, mora skrb za njihovo pravično porazdelitev prevzeti družba preko raznolikih ekonomskih mehanizmov in institucij. Osnovni princip njihovega delovanja smo poimenovali medsebojna delitev dobrin.

Medsebojna delitev se, kot smo že omenili, prvenstveno nanaša na zadovoljevanje osnovnih človekovih potreb (hrana, voda, primerno bivališče, zdravstveno varstvo in izobraževanje) in skupnih družbenih potreb – kar skupaj omogoča blaginjo človeštva. To ne pomeni, da moramo ukiniti trge, definitivno pa ne smejo imeti več glavne vloge pri upravljanju in distribuciji skupnih dobrin človeštva.

Ekonomski sistem prihodnosti mora vključevati široko paleto institucij, mehanizmov in odnosov, ki jim je skupna blaginja vseh ljudi, ne samo nekaterih. Ekonomski sistem mora v procese odločanja in upravljanja zajeti mnogo širši del družbene skupnosti kot do sedaj (nevladne organizacije, društva, zaposlene, upokojence, lokalne skupnosti itd.).

Zato medsebojno delitev dobrin razumemo kot širok okvir, ki bo vsem družbenim skupinam in skupnostim omogočil, da bodo sodelovale v ekonomskih procesih in bodo pravično ter enakopravno udeležene pri upravljanju in delitvi »planetarnega kolača« oziroma skupnih dobrin človeštva. To pa je pot k mirnemu sobivanju, blaginji in resničnemu razvoju človeštva.

Viri

- Kralj Rok: Kako deliti dobrine; samozaložba, Kamnik 2009.
- RTV blog [http://www.rtvslo.si/blog/rok-kralj]
- Share The World's Resources [http://www.stwr.org/]